

Zes Joodse weeskinderen uit Nijmegen

[Laatst bewerkt op 17 maart 2020]

De Beide Weeshuizen

We raadpleegden het archief van de Beide Weeshuizen¹ in Nijmegen, op zoek naar informatie over Clasina Kors, die aan het begin van de Tweede Wereldoorlog werkte als onderwijzeres in het katholieke weeshuis aan de Doddendaal, en in 1940 ontslagen dreigde te worden vanwege de 'ariërverklaring' die ze moest invullen.² Al bladerend door de notulen van de vergaderingen van het college van regenten van deze instelling stuitte we bij toeval op zes Joodse Nijmeegse weeskinderen. Dat was voor ons een aanleiding om ook de ingekomen en uitgaande stukken door te nemen.

Juli 1936. 'Verpleegden' van de Beide Weeshuizen, 'tijdens voorbijtrekken van H.M. de Koningin.'
(Bron: RAN 117, inv.nr. 122)

Het gaat hier om de zes kinderen van de familie Frank in de Gerard Noodtstraat. Hun ouders waren Alexander Frank (geboren 14 mei 1897 in Nijmegen) en Alida Henriette Bosman (geboren 19 februari 1897 in Rotterdam). Vader Frank stierf in het Wilhelminaziekenhuis. 'De kwaal waarvoor hij was opgenomen, had gemakkelijk verholpen kunnen worden, maar hij durfde zich niet te laten opereren,' vertelt een van de dochters, Aleida Louise Frank, later met spijt in haar stem. 'Moeder stierf in het Canisiusziekenhuis aan de gevolgen van een nierversgiftiging.'³ Na het

¹ Het waren twee weeshuizen: het Katholiek Weeshuis aan de Doddendaal en het Protestants Weeshuis in de Begijnenstraat. Het bestuur bestond uit een college van acht regenten, waaraan een secretaris-rentmeester was toegevoegd. In de huizen leefden de jongens en meisjes strikt gescheiden. In elk huis berustte de dagelijkse leiding bij een weesvader en weesmoeder. Bron: Huis van de Nijmeegse geschiedenis, De Beide Weeshuizen.

² Zie hiervoor ons artikel *Ontslagen uit gemeentedienst*, ook op deze site te raadplegen.

³ In: Frans Crone, *Voorbijgaand verblijf. Joodse weeskinderen in oorlogstijd*. De Prom, 2005, p.24. Aleida Louise, de dochter met wie de schrijver voor dit boek heeft gesproken, vergist zich overigens in de

overlijden van hun moeder gaan de zes kinderen eerst naar hun grootouders, de ouders van Alexander. Abraham Frank en Alida Bronkhorst woonden bij hen om de hoek, op Kelfkensbos 22, toen nog samen met de broers van Alexander, Lehman en Jacob Frank.⁴ Zoals zoveel familieleden handelde ook Alexander in metaal en andere goederen.⁵

Aangeboden: zes Israëlitische weeskinderen

In het archief van de Beide Weeshuizen duiken de weeskinderen voor het eerst op in een ingekomen stuk van de secretaris van de Beide Weeshuizen. Op 11 september 1935, nog geen maand na het overlijden van de moeder van deze kinderen, laat hij aan de regenten weten: '(...) dat aan de Beide Weeshuizen aangeboden zijn zes Israëlitische Weeskinderen, geboren uit het huwelijk Frank-Bosman, en resp. oud bijna 2-4-5-9 en 15 jaar.⁶ Op het oogenblik zijn deze kinderen bij hun grootvader in huis, die deze kinderen nu al eenige weken voor zijn rekening verpleegd heeft, maar niet langer bij machte is, o.a. de kosten ervan te dragen. Deze kosten zouden f. 40,- per week bedragen. De bedoeling van dit schrijven is, om U te vragen of U kunt goedkeuren, dat de beide Weeshuizen die verpleegkosten voor hun rekening nemen, totdat voor deze kinderen elders een plaats gevonden is. Intusschen zou dan bij het Centraal Israëlitisch Weeshuis te Utrecht⁷ geïnformeerd worden, wat de verpleegkosten aldaar bedragen.'⁸ Op de brief is met potlood het telefoonnummer geschreven van rabbijn Alexander Salomons, toen voorganger van de Nijmeegse Israëlitische Gemeente. Salomons trad op als voogd van de kinderen.⁹

Er werd kennelijk snel contact opgenomen met het Centraal Israëlitisch Weeshuis in Utrecht, want op 16 september 1935 kwam hun antwoord binnen, waarin werd meegedeeld 'dat in ons weeshuis in het algemeen geen kinderen beneden 4 en boven 12 jaar worden opgenomen'.¹⁰ In de brief vragen ze naar de leeftijd van de kinderen. Ook laten ze weten dat het verpleggeld per kind per jaar f 350 bedraagt, maar dat voor een beperkt aantal kinderen ook kosteloze plaatsen beschikbaar zijn. 'Indien opnemng van meerdere Uwer kinderen mogelijk zou zijn, zouden wy

overlijdensdatum van haar ouders. Ze stierven niet in 1937 en 1938, zoals ze vertelde, maar respectievelijk in december 1934 en augustus 1935.

⁴ Het pand dat in 1942 leeggeroofd werd door Wiebe en consorten. De moeder van Alexander, Alida Bronkhorst, en zijn zus Charlotte werden hierbij opgepakt. Jacob was toen net ondergedoken en Lehman volgde hem kort daarna. Alida en Charlotte worden in eerste instantie nog vrijgelaten; Alida ging bij Charlotte in Arnhem wonen maar werd weer opgepakt, gedeporteerd en vermoord. Zie o.a. onze Namenlijst. Overigens werd ook de oma van de andere kant – wier man al in 1929 was overleden – in Auschwitz vermoord op 15 oktober 1942.

⁵ De vader van Alexander overleed kort na zijn zoon, in december 1936. Over de afhandeling van zijn erfenis verderop meer.

⁶ Een merkwaardige omissie: dochter Lea (12 jaar) ontbreekt in dit rijtje.

⁷ Het Centraal Israëlitisch Weeshuis, Nieuwegracht 92 in Utrecht, was een landelijk weeshuis voor Joodse kinderen vanaf zes jaar.

⁸ RAN 117 De Beide Weeshuizen, Ingekomen en uitgaande stukken, inv.nr.121.

⁹ Notulen van de vergadering van de Beide Weeshuizen van 3 oktober 1935. RAN 117 De Beide Weeshuizen, Verslagen van vergaderingen van het college van regenten, inv.nr. 20. Salomons woonde in de Gerard Noodtstraat (nr. 27), tegenover het ouderlijk huis van de kinderen, die op nummer 62 woonden. Zijn drie kinderen hadden ongeveer dezelfde leeftijd als de oudste weeskinderen. Hij kwam volgens Aleida geregeld bij hen over de vloer.

¹⁰ RAN 117, inv. nr.121.

nader willen overwegen of een kosteloze plaats aan U zou kunnen worden toegewezen.' Voorwaarde was overigens wel 'dat de wezen (...) moeten geboren zijn uit wettig, zoo [zowel] kerkelijk als burgerlijk gehuwde Israelitische ouders'.

In de kantlijn van deze brief heeft iemand van de Beide Weeshuizen in potlood de namen van de zes kinderen opgeschreven, aangevuld met enkele gegevens: 'Alida Helena geboren 4 Mei 1920, 15 jaar, op school U.L.O., Lea geboren 22 Maart 1922, 12 jaar op lagere school v. Nispenstraat, Aleida Louise geboren 5 Januari 1926, 9 jaar op lagere school v. Nispenstraat, Abraham geboren 27 Mei 1930, 5 jaar Fröbelschool Jac. Canisstraat, Victor geboren 4 Augustus 1931, 4 jaar Fröbelschool Jac. Canisstraat, Joost¹¹ geboren 11 November 1933, bijna 2 jaar, liever niet bij tante, maar die wel bevriend Dietvors fotograaf,¹² hebben een kindje. Arme mensen. Daar tot 4 jaar en daarna naar Utrecht.' Mogelijk maakte de schrijver deze aantekeningen tijdens een (telefoon)gesprek dat hij over deze kinderen voerde met rabbijn Alexander Salomons; zijn naam staat er ook in potlood bij. Over Alida, het oudste kind, schreef hij nog op: 'Salomons prefereert, dat oudste zeker in inrichting komt. Moet onder strengen handen gehouden worden. In Utrecht ± 30 kinderen, plaats voor 40. Misschien te spreken met den Directeur. Gerard Noodtstraat 62 door Tante verzorgd.'

Zo goed mogelijk hier of daar onderbrengen

De kinderen worden op de eerstvolgende vergadering van het college van regenten, gehouden op 3 oktober 1935, ter sprake gebracht. In de notulen van die vergadering lezen we: 'In verband met het verzoek van den Heer Salomons, den voorganger van de Israëlitische Gemeente, die tot voorgd benoemd was over 6 Israëlitische weeskinderen Frank, om de verpleging dezer kinderen te nemen voor de Stichting der weeshuizen, werd na eenige bespreking aangenomen, dat de Commissie van bestedingen deze aangelegenheid verder zou behandelen en moeite zou doen, om deze kinderen zoo voordeelig en goed mogelijk hier of daar onder te brengen. De Commissie is bereid om daarover eens te spreken met den heer Salomons en het Centraal Israëlitisch Weeshuis te Utrecht, van welke laatste instelling reeds inlichtingen ontvangen waren. De vergadering dacht, dat het misschien wel mogelijk zou zijn voor om en om een bedrag van f 1000,- in een inrichting te doen verplegen. Verder werd door de vergadering nog goed gevonden, dat, tot de plaatsing dezer kinderen, werd doorgegaan, om wekelijks f 40,- voor deze kinderen aan den Heer Salomons uit te keeren. Tevens werd aangenomen dat de weeshuizen de voorgdij van deze kinderen op zich zouden nemen, waarom aan den Heer Salomons zou worden verzocht ontheffing uit de voorgdij te vragen. De verplegingskosten dezer kinderen, zouden voor de helft komen ten laste van het P.K Weeshuis en van het R.K. Weeshuis.'¹³

Niet alleen met het Centraal Israëlitisch Weeshuis (CIW) in Utrecht werd contact opgenomen. Er werd ook geïnformeerd of er plaats was bij het Centraal Israëlitisch Wees- en Doorgangshuis in Leiden. Daarvan getuigt een brief van 8 oktober 1935 van deze instelling, geschreven als

¹¹ Waarom hier 'Joost' staat is onduidelijk, zijn (roep)naam was Jacob (Jaap).

¹² Het gaat hier om Louisa Frank, een zus van de moeder van de kinderen, Alida, die 'gemengd gehuwd' was met Ludovicus (Lodewijk) Dietvors, fotograaf. Hun kinderen waren Anna Maria (Mieke) en Alida Helena, respectievelijk geboren op 4 oktober 1933 en in 1935. Zij woonden op Ruisdaelstraat 53.

¹³ RAN 117, inv.nr.20.

antwoord op een brief van de regenten van de Beide Weeshuizen van 5 oktober. 'Onze statuten verbieden ons om kinderen boven 10 jaren op te nemen, terwijl momenteel alle jongensplaatsen bezet zijn', schrijven ze. Verder laten ze weten dat ze graag zoveel mogelijk willen meewerken om kinderen op te nemen, dus vragen ze om nadere inlichtingen. De brief wordt afgesloten met: 'Heeft u uw aanvraag ook gericht aan het Centr. Isr. Weeshuis te Utrecht?'¹⁴ Behalve over plaatsing in het weeshuis in Leiden is ook nagedacht over plaatsing van de jongens in het Jongens Weeshuis Amsterdam Binnen Amstel.¹⁵

Intussen had rabbijn Alexander Salomons niet stilgezeten. Op 4 oktober vroeg hij, als voorganger van de Israëlitische Gemeente Nijmegen, voor de kinderen plaatsing aan in het CIW te Utrecht. Op 14 oktober kwam hun antwoord, waarin ze meedeelden 'dat wij besloten hebben over de U bekende bezwaren [wat betreft de leeftijdsgrenzen] heen te stappen en alle door U bedoelde kinderen in het C.I.W. op te nemen, indien voor de 4 jongste kinderen het verpleeggeld van 350 gulden per jaar wordt betaald en de kinderen, o.a. wat de gezondheidstoestand betreft, aan de gestelde eischen voldoen. De beide andere kinderen zullen wij dan voor kosteloze verpleging in aanmerking doen komen. (...) Uw nader bericht zien wij met belangstelling tegemoet.'¹⁶ De brief is door Salomons kennelijk overhandigd aan de Beide Weeshuizen, want hij zit in het dossier met ingekomen stukken, met in de kantlijn geschreven: 'Op 14 jarigen leeftijd moeten de kinderen uit huis vertrekken' en 'H. Salomons heeft voorgedij over de kinderen, is echter bereid deze af te staan.' Verder nog: 'Huisdokter Dr. v.d. Kamp' en 'Voorstel: 6 kinderen à f 200,- per jaar per kind.'

Op 5 november bericht het CIW aan de Beide Weeshuizen dat ze enigszins tegemoet wil komen in de kosten van de verzorging van de kinderen Frank 'en wel in die zin dat wij bereid zijn de verpleegprijs van de 4 jongste kinderen te stellen op f 300.- per jaar; de beide oudste kinderen zullen dan kosteloos worden opgenomen. Gaarne vernemen wij, of Uw College zich met deze regeling kan verenigen.'¹⁷ In de vergadering van 7 november bespreekt het regentencollege de kosten en wordt verder opgemerkt: 'Nog werd goedgevonden [dat rabbijn Salomons] over de kinderen Frank voorged bleef en dat hun huisdokter, Dr. v.d. Kamp, de kinderen zou keuren.'¹⁸

Het Centraal Israëlitisch Weeshuis te Utrecht

De zaak is rond op 13 november. Het CIW antwoordt dan 'inzake de opneming van de minderjarige kinderen Frank in het C.I.W., houdende mededeeling, dat Uw college er mede accoord gaat, dat voor de vier jongste kinderen een verpleeggeld wordt betaald van f 300.- per jaar en per kind, terwijl de beide oudste kinderen kosteloos zullen worden verpleegd.' Een uittreksel uit het algemeen reglement wordt meegestuurd, 'waaruit blijkt, welke stukken voor de opneming van weezen moet worden overgelegd, benevens een zestal formulieren waarvan

¹⁴ RAN 117, inv.nr.121.

¹⁵ Dat leiden we af uit de aantekening 'Jongens Weeshuis Amsterdam Binnen Amstel' in de kantlijn van een brief van het Centraal Israëlitisch Weeshuis Utrecht, direct onder de potloodaantekening 'Centraal Israëlitisch Wees- en Verzorgingshuis Leiden'.

¹⁶ RAN 117, inv.nr.121.

¹⁷ RAN 117, inv.nr.121.

¹⁸ RAN 117, inv.nr.20.

de linkerhelft door de familie moet worden ingevuld en de rechterhelft door een geneeskundige ter plaatse.¹⁹

Rabbin Salomons bleef dus de voogdij over deze kinderen houden. Wel wordt het ouderlijk vermogen van de kinderen in beheer gegeven van de Beide Weeshuizen. Het college van regenten besluit in zijn vergadering op 19 november namelijk 'dat aan den Heer Salomons, inzake de kinderen Frank, zou worden voorgesteld om de versterfgelden²⁰ dezer kinderen af te dragen aan – en te doen beheeren door – de Beide Weeshuizen. Voor wat de verkoop der goederen dezer kinderen betrof, was den heer Salomons den raad gegeven, om zich daaromtrent met Vader v/d Werf te verstaan.'²¹

Op 24 november 1935 laat het CIW het regentencollege in Nijmegen weten dat de kinderen 'zoodra U het geleegen komt' naar Utrecht kunnen worden gebracht, 'bij voorkeur op een vóórmiddag'. 'Verhuisbiljetten en (event.) schoolrapporten kunnen worden meegebracht.'²² Niet lang daarna moet de verhuizing hebben plaatsgevonden. Ze worden per 27 november uit het Nijmeegse bevolkingsregister overgeschreven naar de Nieuwe Gracht in Utrecht.²³ Enkele weken later, op 12 december, wordt er in de vergadering op teruggekeken: 'De 4 jongste kinderen waren in het Centraal Israëlitisch Weeshuis te Utrecht opgenomen voor f 300,- per jaar per kind, terwijl de beide oudste kinderen daar kosteloos verpleegd werden.'²⁴ Hiermee zijn de kinderen niet verdwenen uit de stukken van de Beide Weeshuizen. Op 2 januari 1936 lezen we bijvoorbeeld: 'Hierna werd nog goedgevonden, om de namen van de Israelitische weeskinderen in 't Protest. Kinderboek in te schrijven.'²⁵

Verpleegcontract

In juni 1936 van dat jaar is de proeftijd van een half jaar voorbij. Het CIW stuurt eind juni het college dan een verpleegcontract ter ondertekening.²⁶ Op 1 juli 1936 volgt de rekening van de verpleegkosten voor de vier jongste kinderen, voor het komende half jaar (1 juli t/m 31 december), 'ten bedrage van f 600.-', zoals eerder tussen beide partijen was afgesproken.²⁷

Het college van regenten in Nijmegen zat, blijkens de notulen van de vergadering op 2 juli, echter niet op een verpleegcontract te wachten: 'Besloten werd aan het Centraal Israelitisch Weeshuis het reglement op te vragen, en aan het Bestuur dezer Instelling op te merken, dat H.H. Regenten der beide Weeshuizen bij uitbesteding van kinderen nooit een verpleegcontract verlangen en dat zij ook de noodzakelijkheid daarvan niet inzien. Getracht zou worden, om te verkrijgen, dat geen contract noodig was.'²⁸

¹⁹ RAN 117, inv.nr. 121.

²⁰ 'Versterfgeld' is het ouderlijk kapitaal dat het weeshuis voor een kind beheert tot het meerderjarig is.

²¹ RAN 117, inv.nr.20.

²² RAN 1117, inv.nr.121.

²³ Zie de persoonskaarten van deze kinderen in het RAN.

²⁴ RAN 117, inv.nr.20.

²⁵ RAN 117, inv.nr.21. Het 'Kinderboek' was het register van eigendommen van de weeskinderen.

²⁶ RAN 117, iv.nr.123. Ingekomen brief d.d. 28 juni 1936.

²⁷ RAN 117, inv.nr.122.

²⁸ RAN 117, inv.nr.21.

Nadat het CIW, onder verwijzing naar het meegestuurde Algemeen Reglement, het college erop had gewezen dat een verpleegcontract gebruikelijk was 'en nimmer op bezwaren heeft gestuit', ging het college in Nijmegen overstag. In de notulen van de vergadering op donderdag 6 augustus lezen we dat door de vergadering werd besloten 'dat de bestedingscontracten, betreffende de kinderen Frank aan het Centraal-Israëlitisch Weeshuis getekend zouden worden opgezonden.'²⁹ Op 17 augustus komt het door het CIW getekende exemplaar retour. Op deze brief staat in de kantlijn in potlood geschreven: 'Contract in Kinderboek P.K.W. [Protestants Weeshuis].'

Aanmeldingsplicht voor Joden (verordening 6/1941)

Het werd 1941. Dit was het jaar waarin de Duitse autoriteiten Verordening 6/1941 uitbrachten, waarin werd bepaald dat alle Joden in Nederland zich verplicht moesten aanmelden. In Nijmegen publiceerde burgemeester Joseph Steinweg de officiële bekendmaking in De Gelderlander van 7 februari.³⁰ Het regentencollege van de Beide Weeshuizen vroeg zich af of zij ook verplicht waren om de kinderen Frank aan te melden. Dat bleek echter al te zijn gedaan door het CIW, ze waren immers niet meer in Nijmegen ingeschreven. In de notulen van de vergadering, gehouden op donderdag 6 maart 1941, lezen we: 'Naar aanleiding van een circulaire van de Ned. Bond tot Kinderbescherming en van het schrijven van het Centraal Isr. Weeshuis, betreffende de aanmelding van de Joodsche kinderen Frank, werd aangenomen, om aan de Nederl. Bond tot Kinderbescherming mede te deelen, dat de aanmelding reeds door het Centraal Isr. Weeshuis geschied was.'³¹ Ook de brief van het CIW aan de Beide Weeshuizen waarin dit wordt meegedeeld is in hetzelfde dossier aanwezig. Op deze laatste brief was in potlood in de kantlijn geschreven: 'Nog 5 kinderen Frank'. Op dat tijdstip, 25 februari 1941 was het oudste kind, Alida Helena, kennelijk uit het CIW vertrokken; ze zou op 4 mei 1941 21 jaar worden.

Nalatenschap grootvader

Abraham Frank, de grootvader van vaders kant was zoals gezegd in december 1936 overleden.³² Bijna vijf jaar later werd bij een notaris voor de kinderen een nalatenschap geregeld, misschien wel om deze op tijd veilig te stellen. In de notulen van de vergadering, gehouden op donderdag 7 oktober 1941, lezen we: 'Het schrijven van Notaris Roodvoets, dat aan ieder van de kinderen Frank uit de nalatenschap van hun Grootvader is toebedeeld een bedrag van f 181.45½. Aan de kinderen zou daarvan niets meedegeëld worden.'³³

²⁹ RAN 117, inv.nr.21.

³⁰ Zie hierover ons artikel op de site onder het thema Registratie: 'Aanmeldingsplicht voor Joden; betaling van leges'.

³¹ RAN 117, inv.nr.21.

³² De andere opa, Victor Bosman, was al in 1929 gestorven. Zie ook: Joods Monument onder Lea Bosman-Ossedrijver.

³³ RAN 117, inv.nr.21.

Voordeel trekken uit het vermogen van een stichting

Een circulaire van 7 januari 1942 van de Nederlandsche Vereeniging van Armenzorg en Weldadigheid bevat een passage die voor de regenten van de Beide Weeshuizen aanleiding was om zich af te vragen of ze in actie moesten komen. Onder het kopje 'Lidmaatschap van Joden' meldt de circulaire: 'Bij verordening 119/1941 is het aan Joden verboden lid te zijn of te worden van een vereeniging van personen, welke behoort tot de niet-economische vereenigingen. Bij stichtingen zonder economisch doel is het Joden verboden uit het vermogen der stichting direct of indirect voordeel te trekken.'³⁴

Abraham (Bram) en Victor Frank
(Bron: Joodsmonument.nl)

De Beide Weeshuizen vragen op 15 januari bij deze Vereeniging van Armenzorg en Weldadigheid om inlichtingen over deze passage, waarop de Vereeniging een dag later antwoordt 'dat er naar het oordeel van de Commissie voor Algemeene Zaken van de Nederlandsche Vereeniging voor Armenzorg en Weldadigheid geen enkel bezwaar tegen bestaat, dat Uwerzijds wordt voortgegaan met het betalen van de kosten van de verpleging van bedoelde Joodsche minderjarige kinderen in het Centraal Israëlitisch Weeshuis te Utrecht. De Commissie van Algemeene Zaken is nml. van oordeel, dat met de woorden "voordeel trekken uit het vermogen van een stichting", niet bedoeld wordt de ondersteuning, vanwege de weldadige stichtingen gegeven.'³⁵

In de buitengewone vergadering van het regentencollege, gehouden op 18 januari 1942, kon dit dan ook worden meegedeeld: 'Vervolgens doet de Voorzitter mededeeling van het ontvangen antwoord van de Ned. Ver. Voor Armenzorg en Weldadigheid, betreffende de betaling van de verplegingskosten voor de Joodsche weeskinderen Frank. Volgens een eerder ontvangen circulaire van genoemde Vereeniging zou het Joden verboden zijn bij Stichtingen zonder economisch doel uit het vermogen der Stichting direct of indirect voordeel te trekken. In verband daarmee waren inlichtingen gevraagd, of dit betrekking kon hebben op de betaling van de verpleegkosten van de kinderen Frank. Uit het daarop ontvangen schrijven van den Secretaris v/d Commissie voor Alg. Zaken, bleek dat deze Commissie van meening was, dat, met

³⁴ RAN 117, inv.nr.132.

³⁵ RAN 117, inv.nr.132.

de woorden “voordeel trekken uit het vermogen van een Stichting” niet bedoeld wordt de ondersteuning, vanwege de weldadige Stichtingen gegeven. Door de Beide Weeshuizen zou daarom voortgegaan worden met de betaling van de bedoelde verpleegkosten.³⁶ De Beide Weeshuizen kon dus ongestoord doorgaan met het overmaken van de verpleegkosten.

Ontruimingen en transport

Totdat opnieuw het fascistische geweld toesloeg. Op donderdag 3 februari 1943 lezen we in de notulen van de regentenvergadering: ‘(...) dat de weeskinderen Frank vanuit Utrecht naar Amsterdam waren overgebracht’. Wat was er gebeurd? In oktober 1942 had het CIW via de Joodse Raad te horen gekregen dat ze het weeshuis op last van de *Zentralstelle* binnen een week moesten ontruimen.³⁷

Eerder al, in februari van dat jaar, waren de Duitse vluchtelingenkinderen³⁸ vanuit het weeshuis naar Westerbork, toen nog het Centraal Vluchtelingenkamp onder Nederlandse leiding, gebracht. Op donderdag 15 oktober vertrokken de overige kinderen met het inwonend personeel naar een godsdienstschool in Amsterdam, achter de Nederlands Israëlitische Hoofdsynagoge aan het Jonas Daniël Meijerplein. Enkele maanden later, op 25 januari 1943, verhuisden ze naar het Centraal Israëlitisch Weeshuis aan de Geldersekade.³⁹

³⁶ RAN 117, inv.nr.22.

³⁷ Zie: Frans Crone, *Vorbijgaand verblijf. Joodse weeskinderen in oorlogstijd*. De Prom 2005, p.87, 88. In dit boek vertelt Aleida Louise over haar jeugd en haar verblijf in het Centraal Israëlitisch Weeshuis. Op bladzijde 66-67 staat zij met haar drie broertjes op een groepsfoto.

³⁸ In het weeshuis in Utrecht woonden in werkelijkheid maar weinig weeskinderen, de kinderen Frank behoorden bij de weinige echte wezen. Bij de Duitse kinderen gaat het om een grote groep vluchtelingen die met een trein rond 20 november 1938, na de *Kristallnacht*, in Utrecht waren aangekomen en die op verscheidene plaatsen waren ondergebracht. De Nederlandse regering doet dan overigens het nodige om een goede opvang van hen tegen te werken. Zie o.m. Frans Crone, a.w., p.50-60.

³⁹ Frans Crone, a.w., p.91 en 93.

Namenlijst		Nr. Grucht 92			
Namen	Vorname	Geboren	Beruf	Nat.	Liste
Andriense	Meyer H.	12.8.25	ohne	N	1-25
Aren	Henri M.A.	6.11.24	"	D	1/2-4
"	Ruth B.	12.12.30	"	D	1/2-5
Bär	Felice S.	10.4.02	"	D	2-2
Baruch	Amo	17.3.28	"	D	2-5
Birnbaum	Gert	11.3.24	"	D	3-1
Borghert	Renste S.	14.2.25	"	D	3/2-19
"	Hannelore	31.5.35	"	D	4-30
"	Joseph Iur.	25.8.25	"	D	4/2-2
"	Kurt Iar.	10.4.29	"	D	4/2-3
Engers	Levy	27.8.29	"	N	8-29
Fagen	Gertrud S.	19.10.20	Stiltse	D	8/2-7
Frank	Abraham	27.5.30	ohne	N	9-8
"	Alida L.	5.1.26	"	N	9-9
"	Jakob	11.11.33	"	H	9-13
"	Moses	1.10.24	"	D	9-14
"	Victor	4.8.31	"	N	9-16
Goldwasser	Alexander A.	25.10.29	"	Statenl.	10/2-19
"	Slata Ch.	24.6.31	"	"	10/2-30
Grünbaum	Johanna	24.12.25	"	D	11-23
Hartog	Harry	3.4.26	"	N	12/2-3
"	Rosalie R.	17.4.24	"	N	12/2-6
Heijmans	Nlias	10.5.25	"	N	13-18
Jacobsohn	Paula	3.4.25	"	D	15-5
Königfeld	Lenchen	25.6.25	"	D	16/2-11
Kohn	Chaja K.	16.8.25	"	Statenl.	17-17
Kraschenski	Ingeborg	15.11.24	"	"	17/2-14
"	Günther	21.5.26	"	"	17/2-15
Laft	Felicitas	24.4.29	"	D	21-4
"	Wolfgang	25.12.34	"	D	21-6
Meyer	Liselotte	5.2.25	"	"	22-9
Nordin	Henni S.	15.2.23	"	N	23/2-6
v. Oosten	Eva Johanna	2.1.16	Schneiderin	N	23/2-19
Oppenheim	Ernst S.	23.7.25	ohne	D	23/2-21
Simons	Judikje	20.8.04	"	N	28/2-10
Sommerfeld	Heinz Iar.	26.3.27	Ohne	Pool	29-9
v. Spier	Benjamin	14.8.28	"	H	29/2-3
"	Karoline	2.5.27	"	N	29/2-4
Stern	Lotte Sara	3.5.33	"	"	29/2.20

Pagina 1 van een door de Zentralstelle für Jüdische Auswanderung opgestelde lijst m.b.t. het weeshuis in Utrecht. Op de lijst vier van de zes weeskinderen Frank. Alida en Lea verblijven er dan niet meer. Bron: Frans Crone, a.w.

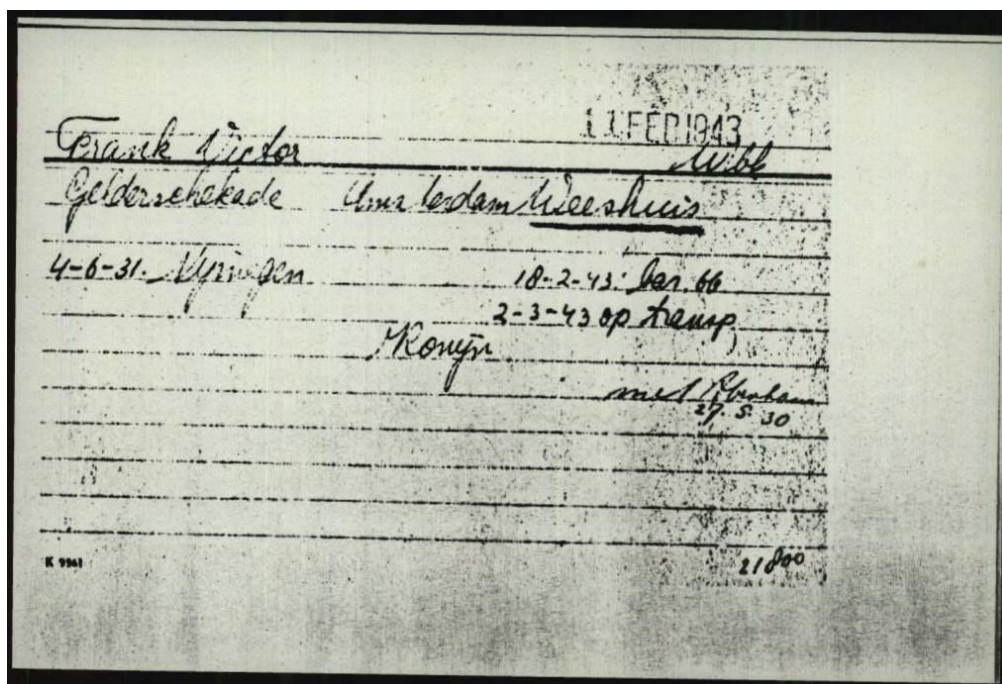
Nog geen maand later, op 10 februari 1943, moest ook dit weeshuis worden ontruimd. 'Er kwamen grote vrachtwagens voorrijden en je had maar in te stappen', vertelde een van de kinderen later.⁴⁰ Op dat moment waren er nog vier van de kinderen Frank in het weeshuis. De twee oudste meisjes, Alida Helena (Leny) en Lea, waren al uit het weeshuis vertrokken. Alida Louise (Alie), toen 17 jaar oud, ontsprong de dans omdat ze op het moment van ontruiming niet in het weeshuis aanwezig was; de directeur had haar een dag eerder (met voorbedachten rade) als oppas naar de familie Vleeschouwer aan de Weesperzijde gestuurd.⁴¹ In Amsterdam was nog een poging gedaan om de drie jongetjes uit de trein te krijgen. Volgens Alie durfden haar broertjes het niet aan, omdat ze bang waren dat ze elkaar kwijt zouden raken.⁴² Bram (Abraham), Victor en Jaap (Jacob) werden die dag naar Westerbork gebracht, waar ze 's avonds rond 23 uur aankwamen. In het dagrapport van de Ordedienst van Westerbork lezen we op 10 februari: '11. Nachttransport aus A'dam: Weisenhaus, 181 Persone, wovon 23 Erwachsene. Werden in Bar[ak] 66 untergebracht und bewacht.'⁴³

⁴⁰ In: Frans Crone, a.w., p.95.

⁴¹ Frans Crone, a.w, p.94.

⁴² Frans Crone, a.w, p.94.

⁴³ NIOD 250i, inv.nr.722 (Dagrapporten OD Westerbork 8 maart 42-21 mei 45). Ze werden in Westerbork dus niet in het 'weeshuis' (barak 35) ondergebracht. Barak 66 was een 'strafbarak'.

Victor Frank. 18-2-43 in Westerbork, barak 66. 2-3-43 op transport, met Abraham (27-5-1930)

Via rabbijn Salomons worden de regenten van de Beide Weeshuizen in Nijmegen hiervan op de hoogte gesteld. In de notulen van de vergadering, gehouden op zondag 14 februari 1943, lezen we: 'Hierna kon de Secr. Rentm[eester] mededeelen dat hij van den Heer Salomons vernomen heeft, dat drie van de kinderen Frank vanuit Amsterdam naar Westerbork bij Hooghalen overgebracht zijn. De vierde was nog in een gezin.⁴⁴ De Heer Salomons vroeg voor deze drie kinderen, die in het doorgangskamp waren, een bijdrage voor de noodige bijvoeding. In beginsel wordt dit door de Vergadering goedgevonden, maar dit zou in overleg met den Voorzitter geschieden.'⁴⁵ Dat overleg werd ingehaald door de de snelheid waarmee het fascistische geweld opereerde. Op 2 maart 1943 worden de drie broertjes al op transport gesteld naar Sobibor, waar ze op 5 maart werden vermoord.

Ook dit krijgen de regenten te horen via rabbijn Salomons. Op 4 maart lezen we in de notulen: 'Omtrent den Weeskinderen Frank kon worden medegedeeld, dat van den Heer Salomons vernomen was, dat drie kinderen gebracht waren naar Duitschland, terwijl er nog een ondergebracht was in een gezin in Amsterdam. Op het oogenblik kan voor die kinderen niets worden gedaan. Daar aan de Joodsche Vereeniging voor verpleging en verzorging te Amsterdam voor een half jaar vooruit het verpleeggeld voor de kinderen Frank was betaald, zou teruggave daarvan gevraagd worden, te rekenen vanaf den dag, dat de kinderen Frank die instelling hadden verlaten.'⁴⁶

⁴⁴ Bedoeld wordt hier dus Aleida Louise, die de dag voor de ontruiming van het Amsterdamse weeshuis bij een gezin in Amsterdam was ondergebracht. Zij overleefde de oorlog.

⁴⁵ RAN 117, inv.nr.22.

⁴⁶ RAN 117, inv.nr.22.

Liste A.Nr.8.

Judentransport aus den Niederlanden - Lager Westerbork -
am 2. März 1943.

Name: (bei Frauen auch Geburtsname)	Vorname:	Geb. Datum:
Franck	Edith	23.5.28
Franck	Gottlieb	21.6.31
Franck	Abraham	27.5.30
Frank	Jacob	11.11.34
Frank	Victor	4.6.31

Fragment uit 'Transportlijsten Sobibor 2 maart', waarop Abraham, Jacob en Victor Frank staan vermeld. De achternaam van Abraham is hierin foutief met 'ck' gespeld. Ook de naam Victor is niet juist gespeld, en zijn geboortedatum is ook verkeerd ingetypt. NIOD 804 Onderzoek – Vernietigingskamp Sobibor, inv.nr. 55-63 Transportlijsten Westerbork-Sobibor, 1943 (online te raadplegen).

Lea Frank

Er kon niets meer voor deze kinderen worden gedaan. Wel kon het te veel betaalde bedrag worden teruggevorderd. Op 8 maart gaat hierover een brief naar het CIW. Op 31 maart laat de Joodsche Vereeniging voor Verpleging en Verzorging in Amsterdam weten dat 'een bedrag van f 350.-, als restitutie van teveel betaald verpleggeld ten behoeve van de kinderen Frank' naar hen is overgemaakt.⁴⁷ In dezelfde brief wordt over Lea Frank geschreven: 'dat door ons voor pensioengeld voor Lea Frank dertig gulden per maand wordt betaald; zij geniet opleiding in het internaat te Laag-Keppel. Wellicht zult U hierin aanleiding vinden ons zolang deze opleiding duurt (nog ca. 1 jaar) in deze kosten tegemoet te willen komen.'⁴⁸ Iemand van de Beide Weeshuizen noteert in de kantlijn van deze brief: 'Volgens W. Coops Hoog-Keppel is dit internaat sinds een maand niet meer daar doch naar Westerborg [Westerbork] overgebracht. Of het daar nu nog is, is natuurlijk niet bekend. Wij zouden dus eerst eens kunnen informeren alvorens te betalen; 10/4/'43.'

Lea Frank

⁴⁷ RAN 117, inv.nr.133.

⁴⁸ Op de website Hummelo.nl lezen we: 'In de voormalige gemeente Hummelo en Keppel was destijds een Kibboets. Deze had de status van Hachsjarra-centrum. D.w.z. dat de oudere jeugd na voltooiing van de opleiding de mogelijkheid kreeg naar Palestina te emigreren. Met een zogenaamd Palestina-certificaat kregen ze toegang tot het Britse mandaatgebied Palestina. Palestina viel immers, sinds het einde van de Eerste Wereldoorlog en de ineenstorting van het Ottomaanse Rijk, onder Brits bestuur.' Vanaf 1941 was deze vluchtroute in de praktijk al (bijna) uitgesloten.

En op 7 mei lezen we in de notulen van het regentencollege: ‘Naar aanleiding van een schrijven van het Centr. Isr. Weeshuis, betreffende Lea Frank, waarin gevraagd werd om f 30,- per maand te willen betalen, voor haar pensioengeld in het Internaat te Laag-Keppel, waar zij haar opleiding genoot, werd aangenomen om eerst even omtrent dit Internaat informatie te nemen alvorens een beslissing te nemen.’⁴⁹ Een maand later, 10 juni 1943, lezen we: ‘dat van het Centraal Isr. Weeshuis de gevraagde inlichtingen nog niet ontvangen waren omtrent het Internaat te Laag-Keppel waar Lea Frank zou verblijven. In verband hiermede werd deze aangelegenheid nog aangehouden.’⁵⁰ Kennelijk waren de regenten er niet van op de hoogte dat het weeshuis toen al was opgeheven.

Lea Frank was intussen getrouwd met Elkan Bobbe, met wie ze ook in Amsterdam heeft gewoond. Ze had hem waarschijnlijk in het CIW leren kennen. Hij was daar assistent. Samen woonden en werkten ze op de kibboets in Laag-Keppel. Deze werd inderdaad in april 1943 opgeheven.⁵¹ De daar aanwezige Joodse jongeren, onder wie Lea Frank en Elkan Bobbe, werden ingevolge de beschikking van 29 maart 1943 gedwongen naar KL Vught ‘geëvacueerd’, waar ze op 10 april werd geregistreerd. Op 2 juli volgt het transport van beiden naar Westerbork, en vandaaruit naar Sobibor. Daar werden ze op 9 juli 1943 vermoord, in het kamp waar Lea’s drie jongere broertjes haar op 5 maart al waren voorgegaan.

Bobbe	Joel	1.9.40
Bobbe	David	26.4.09
Bobbe-Roffesa	Hendrina	9.8.15
Bobbe	Elkan	10.3.16
Bobbe-Frank	Lea	22.2.23
Bobbe-Gompels	Rachel	5.1.00
Boekebinder	Felix	3.5.01

Fragment uit ‘Transportlijsten Sobibor 6 juli’, waarop Lea Frank en haar man Elkan Bobbe staan vermeld. NIOD 804 Onderzoek – Vernietigingskamp Sobibor, inv.nr. 55-63 Transportlijsten Westerbork-Sobibor, 1943 (online te raadplegen).

Wat gebeurde er met het vermogen van de kinderen waarover de Beide Weeshuizen het beheer voerden? We weten het niet. De laatste aantekening over de kinderen in de notulen van het regentencollege dateren van donderdag 2 augustus 1943, en luiden: ‘Omtrent een schrijven van H. v/d Klei te A’dam,⁵² betreffende de Jodenweeskinderen Frank, werd aangenomen om te

⁴⁹ RAN 117, inv.nr.22.

⁵⁰ RAN 117, inv.nr.22.

⁵¹ Op 24 juni 1942 vroeg de Commissaris van de Provincie Gelderland (Heemstra) aan ‘zijn’ burgemeesters om opgave te doen van alle in hun gemeente woonachtige Joden. Burgemeester Cordes van Hummelo (waar Laag-Keppel onder viel) antwoordde op 15 juli daarop met: ‘Anbei beehre ich mich Ihnen mit zu teilen, dasz ich heute eine Liste mit 39 in dieser Gemeinde wohnhafte jüdische Personen an die Zentralstelle für jüdische Auswanderung in Amsterdam eingesandt habe.’ Op 29 maart 1943 volgde de beschikking dat alle Joden per 10 april uiterlijk naar KL Vught moesten worden ‘geëvacueerd’. De burgmeester spande zich nog in om deze jongeren in Laag-Keppel te houden, maar dat mocht niet baten.

⁵² Alida Helena, die verpleegster was, was getrouwd met Henry van der Klei.

adviseeren, aan de Adviescommissie alhier aan te vragen de benoeming van een bewindvoerder over de gelden dezer kinderen. Ieder dezer kinderen had nog ongeveer f 270,- te goed.⁵³

Hun voogd, rabbijn Salomons, gaat op 13 april 1943 met zijn vrouw Roosje Hes en hun vier kinderen naar Amsterdam, na de beschikking van de Commissaris-generaal voor de Openbare Veiligheid van 29 maart 1943 waarin werd bevolen dat alle Joden (behalve een deel van de zogenoemde 'gemengd gehuwden') Gelderland (en zeven andere provincies) moesten hebben verlaten vóór 10 april 1943. In Amsterdam werden ze korte tijd later opgepakt, waarna ze op 20 juni 1943 in Westerbork werden geregistreerd. Op 6 juli werd de rabbijn samen met zijn vrouw en drie van zijn kinderen - Sara, Abraham en Louis - naar Sobibor getransporteerd, en daar op 23 juli vermoord.⁵⁴ Hun dochter Sprins was in Westerbork ziek geworden en bleef daar twee weken achter. Op 20 juli werd ze - hersteld bevonden – naar Sobibor getransporteerd, waar ze direct na aankomst op 23 juli werd vermoord.⁵⁵

Hoe het verder ging met de twee zussen Alida Helena en Aleida Louise (Alie), daarover tasten we in het duister. Zeker is, dat beiden die ellendige jaren fysiek overleefden. Alida Helena kreeg met haar man Henry van der Klei twee zonen: Frits en Abraham David. Ze stierf op 11 juni 2005 in Amsterdam. Aleida Louise was ook getrouwd en woonde lange tijd in Israël. Haar laatste jaren bracht ze door in Amsterdam, waar ze op 21 november 2011 overleed. Voor zijn boek uit 2005 sprak Frans Crone met Alie over haar ervaringen in het Centraal Israëlisch Weeshuis te Utrecht.⁵⁶

⁵³ RAN 117, inv.nr.22.

⁵⁴ NIOD 804 Onderzoek – Vernietigingskamp Sobibor, inv.nr. 55-63 Transportlijsten Westerbork-Sobibor 6 juli 1943 (online te raadplegen).

⁵⁵ NIOD 804 Onderzoek – Vernietigingskamp Sobibor, inv.nr. 55-63 Transportlijsten Westerbork-Sobibor 20 juli 1943 (online te raadplegen).

⁵⁶ Frans Crone, a.w.